

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2003. gada 27. jūnijā

lietā nr. 2003-04-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Andrejs Lepse, Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Ilze Skultāne un Anita Ušacka

pēc Ainas Strodes konstitucionālās sūdzības,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2003. gada 27. maija tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1998. gada 14. oktobrī Saeima pieņēma **Civilprocesa likumu** (turpmāk – CPL), tā 82. panta pirmajā daļā nosakot, ka fiziskās personas tiesā lietas var vest pašas vai ar pilnvarotu pārstāvju starpniecību. Savukārt CPL 453. panta otrajā daļā tika ietverta prasība, lai kasācijas sūdzību parakstītu tās iesniedzējs vai viņa pilnvarots pārstāvis. Ja kasācijas sūdzību iesniedzis pārstāvis, sūdzībai pievienojama attiecīga pilnvara vai cits pārstāvja tiesības apliecināošs dokuments.

2002. gada 31. oktobrī Saeima pieņēma likumu „Grozījumi Civilprocesa likumā”, par tā spēkā stāšanās datumu nosakot 2003. gada 1. janvāri. Ar šiem grozījumiem 82. pantam tika pievienota piektā daļa: „Kasācijas instances tiesā fiziskās un juridiskās personas lietas ved ar advokāta starpniecību”, bet 453. panta otrā daļa tika izteikta šādā redakcijā: „Kasācijas sūdzību paraksta advokāts. Kasācijas sūdzībai pievieno dokumentu, kas apliecina advokāta pilnvarojumu” (turpmāk – apstrīdētās tiesību normas).

Saskaņā ar Latvijas Republikas **Advokatūras likuma** (turpmāk – Advokatūras likums) 34. panta 9. punktu Latvijas Zvērinātu advokātu padome (turpmāk – Advokātu padome) var uzdot zvērinātiem advokātiem un zvērinātu advokātu palīgiem (turpmāk – advokātiem) tiesās un pirmstiesas izmeklēšanas iestādēs pēc nozīmējuma vest krimināllietas un mazturības tiesības baudošo personu lietas, kā arī par atlīdzību vest tādu personu lietas, kuras dibinātu iemeslu dēļ pašas nevar atrast advokātu savu lietu vešanai. Advokatūras likuma 61. pants noteic, ka arī tiesas priekšsēdētājs un pirmstiesas izmeklēšanas iestādes vadītājs var uzdot advokātiem pēc nozīmējuma vest krimināllietu vai mazturības tiesības baudoša klienta lietu. Saskaņā ar Advokatūras likuma 58. un 61. pantu šādos gadījumos advokāta izdevumi atlīdzināmi no valsts budžeta līdzekļiem. Šos izdevumus nosaka pēc apstiprinātās advokātu atlīdzības takses, un valsts labā tie piedzenami likumā noteiktajā kārtībā un gadījumos.

2. Konstitucionālās sūdzības (pieteikuma) iesniedzēja uzskata, ka ikviens neatkarīgi no sava mantiskā stāvokļa bauda tiesības pats pārstāvēt sevi tiesā vai šim nolūkam brīvi izvēlēties pārstāvi. Ar apstrīdētajām tiesību normām esot aizskartas viņas tiesības, jo viņa, tāpat kā lielākā daļa cilvēku, nevarot atļauties apmaksāt advokāta pakalpojumus. Tādējādi viņai tiekot liegtas Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu. Turklāt apstrīdētās tiesību normas esot diskriminējošas, tāpat neatbilstošas Satversmes 91. pantam. Pieteikuma iesniedzēja 2000. gadā esot vērsusies Advokātu padomē ar lūgumu viņas lietas

vešanai bez maksas nozīmēt advokātu, tomēr saņēmusi atteikumu, jo advokāts prasītāja pārstāvēšanai civillietā netiekot nozīmēts.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdētās tiesību normas – **Saeima** – nepiekrīt pieteikuma iesniedzējas viedoklim, minot šādus argumentus. Pirmkārt, Satversmes 92. pantā ietvertās tiesības vērsties tiesā neesot absolūtas un tās varot ierobežot. Ar likumu noteiktajam ierobežojumam esot leģitīms mērķis, proti, nodrošināt katras personas kvalitatīvu un profesionālu juridisko pārstāvību tādās juridiski sarežģītās lietās, kādas ir civillietas kasācijas instances tiesā. Otrkārt, ierobežojums atbilstot samērīguma principam, jo Advokatūras likuma 34. panta 9. punkts un 61. pants paredzot gadījumus un kārtību, kādā Advokātu padome uzdod advokātiem pēc nozīmējuma vest tiesās mazturības tiesības baudošo personu lietas. Advokāta izdevumi, kas saistīti ar šādas personas lietas vešanu, tiekot segti no valsts budžeta līdzekļiem. Mazturības tiesības baudoša persona, kā atzīmē Saeima, esot maznodrošināta persona, kura savu statusu iegūst, ja tās ienākumi un materiālais stāvoklis neatbilst pašvaldības noteiktajam līmenim. Tāpēc personai tiekot nodrošinātas tiesības vērsties tiesā atbilstoši Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 6. pantam. Turklāt apstrīdētās tiesību normas atbilstot Satversmes 91. pantam, jo tās neparedz atšķirīgu attieksmi un vienādi attiecas uz visām personām, kuras iesniedz kasācijas sūdzību kasācijas instances tiesā.

4. Advokātu padome norāda, ka apstrīdētās tiesību normas neesot vērstas uz personas pamattiesību ierobežošanu, to mērķis esot nodrošināt likumam atbilstošu lietu izskatīšanu kasācijas instances tiesā. Tomēr neesot paredzēts mehānisms, kā nodrošināt atlīdzību par advokāta darbu, sniedzot juridisko palīdzību mazturīgām personām kasācijas sūdzību sagatavošanā un izskatīšanā tiesā. Advokātu padome pieņemot iesniegumus par bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu no invalīdiem un pensionāriem (pensijas apmērs mazāks par 80 latiem mēnesī), no personām, kurām ir bezdarbnieka vai

trūcīgās ģimenes locekļa statuss. Šajos gadījumos lēmumu par bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu pieņemot Advokātu padome. 2002. gadā esot izskatīti 128 iesniegumi, no kuriem 40 apmierināti, galvenokārt lietās par izlikšanu no dzīvokļa, materiāla kaitējuma nodarīšanu, atbrīvošanu no darba, uzturlīdzekļu piedziņu darbnespējīgajiem un tamlīdzīgi. 2003. gadā iesniegumi par bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu kasācijas instancē neesot apmierināti. Tas izskaidrojams ar Advokātu padomes ierobežotajām finansiālajām iespējām, jo valsts nenodrošina finansējumu par advokātu darbu civillietās.

5. Tieslietu ministrija sniedza līdzīgu informāciju, proti, ministrija no valsts budžeta nav pieprasījusi un tajā nav paredzēti līdzekļi mazturības tiesību baudošas personas civillietas vai administratīvās lietas vešanai, jo Advokātu padome neesot Tieslietu ministrijā vērsusies ar attiecīgu priekšlikumu.

6. Augstākā tiesa grozījumus civilprocesuālajā likumdošanā vērtē pozitīvi, jo samazinās tādu Augstākās tiesas Senātā (turpmāk – Senāts) ienākošo lietu skaits, kurās ir likumam neatbilstošas kasācijas sūdzības, bet tas ļauj vairāk laika veltīt kasācijas kārtībā izskatāmajām lietām. Turklāt apstrīdētās tiesību normas disciplinējot advokātus. Iesniegtās kasācijas sūdzības kļuvušas labāk argumentētas.

2001. gadā no 549 lietām 40 procentos lietu tika pieņemts lēmums par kasācijas tiesvedības izbeigšanu. Savukārt 2002. gadā šis skaitlis bija vēl lielāks – 42 procenti no 694 lietām. Līdz 2003. gada 31. maijam Senāts saņēmis 331 kasācijas sūdzību, no kurām 87 lietās ar rīcības sēdes lēmumu kasācijas tiesvedība izbeigta. Turpretī līdz 2002. gada 31. maijam Senāts bija saņēmis 390 lietas un kasācijas tiesvedība izbeigta 135 no tām.

Secinājumu daļa

1. Satversmes 92. pants noteic, ka „ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. [...] Ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.” Panta saturs noskaidrojams kopsakarā ar Satversmes 89. pantu, kas noteic, ka „valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar šo Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem”. No šā panta redzams, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, tas bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju. Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši tai interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē (*sk. Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedumu lietā nr. 2000-03-01 un 2002.gada 22. oktobra spriedumu lietā nr. 2002-04-03*).

1.1. Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14. pants arī paredz, ka „katram ir tiesības, ja tiek [...] noteiktas viņa tiesības un pienākumi kādā civilprocesā, uz to, lai lietu taisnīgi un publiski izskatītu kompetenta, neatkarīga un objektīva tiesa, kas izveidota saskaņā ar likumu”. Arī Konvencijas 6. pants citastarp noteic, ka „ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu [...] pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā, ar likumu noteiktā tiesā”.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) ir konstatējusi, ka Konvencijā nav tieši formulētas tiesības ikvienam vērsties tiesā. Taču šīs tiesības izriet no Konvencijas 6. panta pirmās daļas, jo būtu absurdi tajā ietvert taisnīgas tiesas spriešanas pamatnosacījumus, neparedzot tiesības vērsties tiesā [*sk. ECT spriedumu lietā Golders pret Lielbritāniju (Golder v. the United Kingdom)*]. Vienlaikus ECT atzina, ka tiesības vērsties tiesā nav absolūtas. Šīs tiesības var tikt ierobežotas tiktāl, ciktāl tās netiek atņemtas pēc būtības.

Arī Satversmes tiesa jau vairākkārt ir norādījusi: lai gan Satversme tieši neparedz gadījumus, kuros tiesības uz taisnīgu tiesu varētu tikt ierobežotas, tās tomēr nav absolūtas. Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas tulkojamas sistēmiski (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 22. oktobra spriedumu lietā nr. 2002-04-03 un 2002. gada 26. novembra spriedumu lietā nr. 2002-09-01*). Pieņēmums, ka Satversmes 92. pantā paredzētajām katras konkrētas personas tiesībām vispār nevar noteikt ierobežojumus, nonāktu pretrunā gan ar Satversmē garantētajām citu personu pamattiesībām, gan arī ar citām Satversmes normām (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 26. novembra spriedumu lietā nr. 2002-09-01*).

1.2. Satversmes 86. pants noteic, ka „tiesu var spriest tikai tie orgāni, kuriem šīs tiesības piešķir likums, un tikai likumā paredzētā kārtībā”. Skatot kopsakarā Satversmes 86. un 92. pantu, secināms, ka ar likumu var ierobežot tiesības vērsties tiesā, ja ierobežojums, kā secinājusi ECT attiecībā uz Konvencijas 6. panta pirmajā daļā paredzētajām tiesībām, ir noteikts ar likumu, ierobežojumam ir leģitīms mērķis un ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi [*sk. ECT spriedumu lietā Faijeds pret Lielbritāniju (Fayed v. the United Kingdom)*].

2. Konvencijas 6. pants dalībvalstīm neuzliek pienākumu visos gadījumos izveidot kasācijas vai apelācijas instances tiesas. Tomēr, ja tādas tiek izveidotas, to darbībā jāievēro Konvencijas 6. pants [*sk. ECT spriedumu lietā Delkorts pret Beļģiju (Delcourt v. Belgium)*].

Valstīm, kurās nav paredzēta atļauju sistēma (*a system of leave to appeal*) tiesas nolēmumu pārsūdzēšanai trešās instances tiesā vai kuras nepieļauj trešās instances tiesai noraidīt pārsūdzību tās daļā, vajadzētu apsvērt jautājumu par tādu sistēmu ieviešanu, lai ierobežotu to lietu skaitu, kuras ir pelnījušas, lai tās trešo reizi izskatītu tiesā. Kaut arī tiesību uz taisnīgu tiesu būtiska sastāvdaļa ir tiesības uz tiesas kontroli, taču šo tiesību izmantošana ir radījusi pārsūdzību skaita pieaugumu un pārsūdzēšanas procesa ilguma

izraisītās problēmas. Eiropas Padomes Ministru Komiteja uzskata, ka šādas problēmas var ietekmēt ikviena tiesības uz lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā saskaņā ar Konvencijas 6. pantu (sk. *Eiropas Padomes Ministru Komitejas 1995. gada 7. februāra rekomendāciju nr. R95(5)* „Par pārsūdzēšanas sistēmu un procedūru ieviešanu un to darbības uzlabošanu civilajās un komerciālajās lietās”).

2.1. Kasācijas instance pilda īpašu funkciju, un tas nosaka šīs instances tiesā norisošā procesa īpatnības. Atšķirībā no padomju laika kasācijas modeļa Latvijā tagad pastāvošā kasācijas institūta būtiska iezīme ir tā, ka kasācijas instancē izšķirošā nozīme ir nevis pušu interesēm, kas pietiekami aizsargātas, lietu pēc būtības caurlūkojot pirmajās divās instancēs, bet gan publiski tiesiskajām interesēm. Kasācijas instancē tiek skatīti tikai *quaestiones iuris*, proti, jautājumi par materiālo un procesuālo normu piemērošanas pareizību. Kasācijas principam ir publiski tiesisks raksturs, jo tas ir vērsts uz tiesību normu vienveidīgu piemērošanu un iztulkošanu visā valstī (sk. *Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. – Rīga : Autora izdevums, 1933. – 461. – 464. lpp.*). Pārsūdzēšana kasācijas instancē ir attaisnojama lietās, kuras varētu attīstīt likumu vai dot ieguldījumu likuma vienveidīgā interpretācijā. Tā kā šādām lietām ir vispārēja sabiedriska nozīme, no sūdzības iesniedzēja vajadzētu prasīt pamatojumu tam, ka lieta dos ieguldījumu minēto mērķu sasniegšanā (sk. *Eiropas Padomes Ministru Komitejas 1995. gada 7. februāra rekomendāciju nr. R95(5)* „Par pārsūdzēšanas sistēmu un procedūru ieviešanu un to darbības uzlabošanu civilajās un komerciālajās lietās”).

2.2. Saeima pamatoti norāda, ka apstrīdētajās tiesību normās ietvertie ierobežojumi nosaka lielāku personas tiesību aizsardzību, jo CPL 477. pants kasācijas instances nolēmumu noteic par nepārsūdzamu. Tāpēc fiziskās un juridiskās personas interesēs ir kvalitatīva kasācijas sūdzības sastādīšana un kvalificēta pārstāvība kasācijas instancē, bet to var panākt tikai ar zināšanās un

iemaņās piemērotu pārstāvi. Tiesības uz kvalificētu juridisko pārstāvību ir personas pamattiesības, kas nodrošina citu tiesību īstenošanu.

Pastāvot tiesībām jebkurai personai sastādīt kasācijas sūdzību, kasācijas instances tiesa tika noslogota ar nepiekritīgām un bez attiecīga juridiskā pamatojuma iesniegtām sūdzībām. Turklāt likumdevējs, prasot kvalificētas personas pieaicināšanu, pamatoti vēlējies ierobežot tiesības jebkurai personai uzstāties tiesas procesā. Ja personu pārstāv kvalificēts jurists, Senāts var pievērsties tiesību jautājumu izskatīšanai, nevis uz klausīt apsvērumus, kuri uz tiesību jautājumiem neattiecas.

Tāpēc ierobežojumiem ir divi leģitīmi mērķi. Pirmais – nodrošināt pusēm kvalificētu juridisku pārstāvību kasācijas instances tiesā. Otrais – nodrošināt kasācijas instances tiesas pienācīgu darbību.

3. Samērīguma princips noteic, ka tad, ja publiskā vara ierobežo personas tiesības un likumiskās intereses, ir jāievēro saprātīgs līdzsvars starp sabiedrības un indivīda interesēm.

Lai konstatētu, ka samērīguma princips ir ievērots, jānoskaidro, vai likumdevēja izraudzītie līdzekļi ir **piemēroti** leģitīmo mērķu sasniegšanai, **vai nav saudzējošāku** līdzekļu šo mērķu sasniegšanai un vai likumdevēja rīcība ir atbilstoša jeb **proporcionāla**. Ja, izvērtējot tiesību normu, tiek atzīts, ka tā neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tā neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesiska (sk. *Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta spriedumu lietā nr. 2001-12-01*).

4. Likumdevējs par iepriekšminēto leģitīmo mērķu sasniegšanas līdzekli noteicis obligāto pārstāvību kasācijas instances tiesā, ļaujot izvēlēties pārstāvi tikai no advokātu vidus un prasot, lai kasācijas sūdzību sastāda advokāts.

4.1. Eiropas Padomes Ministru Komiteja 1981. gada 14. maija rekomendācijas nr. R(81)7 „Par justīcijas pieejamības veicināšanas

pasākumiem” pielikumā norādījusi, ka „gadījumos, kad, ievērojot izskatāmo jautājumu raksturu, justīcijas pieejamības veicināšanas nolūkā būtu vēlams, lai persona pati pārstāvētu sevi tiesā, jurista kā pārstāvja pieaicināšanai nevajadzētu būt obligātai”.

Taču šo ieteikumu nevar attiecināt uz kasācijas instances tiesu, kas pilda īpašu funkciju. Pieļaujot, ka jebkura persona drīkst vērsties Senātā, tiktu lieki noslogota kasācijas instances tiesa un traucēta tās darbība, tādējādi aizskarot arī citu personu tiesības.

Obligātās pārstāvības noteikšana kalpo tam, lai ikvienā gadījumā pārstāvis – kvalificēts jurists – izvērtētu ne tikai nepieciešamību vērsties tiesā, bet arī izvēlētos atbilstošāko formu, kādā tas darāms.

Obligātā pārstāvība paredzēta arī citu valstu likumos. Tā, piemēram, Austrijas Civilprocesa likuma 27. pantā lasām, ka apgabaltiesās (*Bezirksgericht*) lietās, kurās prasības summa pārsniedz 4000 eiro, un visās augstākās tiesu instancēs ir noteikts absolūtais advokāta pārstāvības obligātums (*absolute Anwaltpflicht*). Puses nevar pašas vest lietas tiesā. Savukārt Igaunijas Civilprocesa likuma 85. paragrāfs izvirza līdzīgas, tomēr mazāk stingras prasības, proti, neliedzot personai pašai vest savu lietu kasācijas instances tiesā, bet tikai nosakot, ka „vienīgi zvērināti advokāti drīkst būt par pārstāvjiem un – kā puses pārstāvji uz līguma pamata – iesniegt kasācijas sūdzību Valsts tiesā”.

Advokātu spējas nodrošināt kvalificētu juridisko pārstāvību un sniegt juridisko palīdzību, it īpaši kasācijas tiesvedībā, tiek prezumētas. Šai profesijai ar likumu noteiktas vairākas prasības: augstākā juridiskā izglītība, likumā noteiktā darba pieredze, pārbaudījuma kārtošana nepieciešamība u.tml. Advokatūras institūtam ir liela nozīme kvalificētas juridiskās pārstāvības nodrošināšanā, jo advokāts ir ne tikai pārstāvis, kura uzdevums ir atvietot pusi tiesā un sasniegt sava pilnvardevēja noteikto galamērķi, bet vienlaikus arī tiesībaizstāvis. Advokāts, nododot zvērestu, kļūst par tiesu sistēmai piederīgu personu un apņemas aizsargāt tiesā personu tiesības sabiedriskās labklājības interesēs un to vārdā (*sk. Bukovskis V. – 200. – 202. lpp.*).

Tātad likumdevēja izraudzītie līdzekļi kopumā ir piemēroti leģitīmo mērķu sasniegšanai.

4.2. Jāpiekrīt pieteikuma iesniedzējas viedoklim, ka līdztekus advokātiem ir arī citas pietiekami kvalificētas personas, kuras var nodrošināt **kvalificētu juridisko pārstāvību**. Kaut gan Latvijā līdz 2003. gada 1. janvārim nav pastāvējis obligātais advokāta pārstāvības princips kasācijas instances tiesā, tomēr, kā redzams no Saeimas stenogrammām, Juridiskās komisijas un citiem materiāliem, likumdevējs nav pietiekami izsvēris apstrīdēto tiesību normu nepieciešamību un to piemērošanas ietekmi, proti, nav izvērtēta saudzējošāku līdzekļu iespējamība leģitīmo mērķu sasniegšanai.

Satversmes tiesa uzskata, ka pastāv arī citi, saudzējošāki līdzekļi iepriekšminēto leģitīmo mērķu sasniegšanai, it īpaši kvalificētas juridiskās pārstāvības nodrošināšanai kasācijas instances tiesā. Piemēram, vest savas lietas un pārstāvēt citas personas ne sliktāk par advokātiem var arī tiesneši un prokurori (likumā noteiktajos gadījumos), juridisko zinātņu doktori, īpašas juridisko palīdzību sniedzošas nevalstiskas organizācijas vai valsts finansētas iestādes, kuras sniedz bezmaksas juridisko palīdzību, kā arī personas, kurām ir augstākā juridiskā izglītība un kuras nokārtojušas attiecīgās prasmes un iemaņas apliecināšanu u.tml.

Uz kvalificētas juridiskās pārstāvības nepieciešamību un tās īstenošanai norādīts arī Eiropas Padomes Ministru Komitejas 1978. gada 2. marta rezolūcijā 78(8) „Par juridisko palīdzību un konsultācijām”. Tajā noteikts, ka par juridiskās palīdzības sniedzējiem vienmēr vajadzētu būt profesionālām un kvalificētām personām, kas nodarbojas ar juridisko praksi saskaņā ar valsts likumiem, it īpaši gadījumos, „kad šādas personas īsteno pārstāvību attiecīgajā valsts tiesā ir obligāta saskaņā ar valsts likumiem”. Personai, cik vien tas iespējams, jāļauj pašai brīvi izvēlēties sev kvalificētu pārstāvi, tostarp advokātu.

Tātad ir iespējams noteikt saudzējošākus līdzekļus, lai nodrošinātu kvalificētu juridisko pārstāvību kasācijas instances tiesā.

5. No Satversmes 92. panta pirmā un ceturtā teikuma kopsakarības izriet, ka ikviena tiesības uz advokāta palīdzību saprotamas kā subjektīvās tiesības uz kvalificētas juridiskās palīdzības saņemšanu, proti, personai nolūkā aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā ir tiesības saņemt tai nepieciešamo juridisko palīdzību no personām, kas ir ieguvušas attiecīgās zināšanas un iemaņas. Tiesības uz advokātu Satversmes 92. panta izpratnē, pirmkārt, ietver tiesības uz kvalificētu juridisko palīdzību un, otrkārt, valsts pienākumu šādu palīdzību sniegt personām, kuras pašas nevar to atļauties. Ikviens noziedzīgā nodarījumā apsūdzētais ir tiesīgs saņemt efektīvu bezmaksas kvalificētu juridisko palīdzību, ja viņam trūkst līdzekļu tās apmaksai. Tādas tiesības ir arī jebkurai mazturīgai personai visās lietās, kurās noteikta obligāta pārstāvība vai to prasa tiesvedības intereses (iespējamais lietas seku smagums un procesa sarežģītība). Šāds no Satversmes 92. panta izrietošais ikvienas personas tiesību uz advokāta palīdzību saturs nav izsmeļošs, tas var tikt paplašināts, bet ne ierobežots.

ECT lietā Eirija pret Īriju (*Airey v. Ireland*) noteica, ka Konvencijas 6. panta pirmā daļa var dažkārt uzlikt valstij pienākumu nodrošināt juridisko palīdzību gadījumos, kad tā ir nepieciešama, lai varētu efektīvi nodrošināt pieeju tiesai. „Tas var būt gadījumos, kad juridiskā pārstāvība ir obligāta, kā tas ir noteikts vairāku dalībvalstu tiesību aktos attiecībā uz dažādiem procesa veidiem, vai ņemot vērā procesa sarežģītību.” Arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47. pants nostiprina tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzības nodrošinājumu un taisnīgu tiesu. Šā panta trešajā daļā noteikts, ka „juridiskā palīdzība tiek sniegta tiem, kam trūkst pietiekamu līdzekļu, ciktāl šāda palīdzība ir nepieciešama, lai nodrošinātu pieeju tiesai”.

5.1. Saeimas atbildes rakstā norādīts uz Advokatūras likuma 34. panta 9. punktu un 61. pantu, kuros paredzēta iespēja advokātiem pēc nozīmējuma vest tiesās mazturības tiesības baudošu personu lietas. Advokāta pakalpojumi apmaksājami no valsts budžeta līdzekļiem saskaņā ar apstiprināto advokātu atlīdzības taksu.

Lai persona saņemtu valsts apmaksātu juridisko palīdzību, tai jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Saeima norāda, ka mazturības tiesības baudoša persona Advokatūras likuma izpratnē ir persona, kas atzīta par maznodrošinātu. Kritēriji šāda statusa iegūšanai paredzēti Ministru kabineta 2003. gada 25. februāra noteikumos nr. 97 „Kārtība, kādā ģimene vai atsevišķi dzīvojoša persona atzīstama par trūcīgu” (turpmāk – Noteikumi).

Šie Noteikumi izdoti saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 33. pantu. Šā likuma 32. pantā definēts sociālās palīdzības mērķis, proti, sniegt materiālu atbalstu krīzes situācijā nonākušām trūcīgām ģimenēm (personām), lai apmierinātu to pamatvajadzības un veicinātu darbaspējīgo personu līdzdarbību savas situācijas uzlabošanā. Noteikumos, kas izstrādāti ar mērķi konkretizēt to personu loku, kurām ir tiesības uz sociālo palīdzību un kuru pamatvajadzības nepieciešams apmierināt, nav iekļauti objektīvi kritēriji to personu loka noteikšanai, kuras būtu tiesīgas pretendēt uz valsts apmaksātu advokāta palīdzību lietas vešanai kasācijas instances tiesā.

Arī tās personas, kuras netiek atzītas par trūcīgām šo Noteikumu izpratnē, ne vienmēr ir spējīgas apmaksāt advokāta pakalpojumus. Ja minētie Noteikumi tiktu atzīti par vienīgo kritēriju valsts apmaksātas juridiskās palīdzības saņemšanai, tiktu ievērojami un nepamatoti sašaurināts to personu loks, kurām juridiskā palīdzība ir objektīvi nepieciešama.

Atšķirībā no starpkaru posma Civilprocesa likuma (*sk. 303., 1010. – 1012., 1022. pantu un to komentārus. Konradi F., Zvejnieks T. Civilprocesa likums ar paskaidrojumiem. – Rīga : Valsts tipogrāfijas izdevums, 1939.*) pašreiz nevienā normatīvajā tiesību aktā nav ietverts regulējums par mazturības tiesībām civilprocesā. Proti, nav paredzēti nekādi detalizētāki priekšraksti par advokāta pakalpojumu saņemšanas kārtību un kritērijiem, lai uz to pretendētu. Arī juridiskās palīdzības atteikuma pārsūdzēšanas kārtība un citas būtiskas šādu lietu tiesvedības gaitas nianse normatīvajos aktos nav ietvertas.

Tādējādi Advokatūras likumā un Noteikumos ietvertās tiesību normas ir nepietiekamas, lai nodrošinātu bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu tiem, kuriem tā ir nepieciešama.

5.2. Nepamatots ir Saeimas atbildes rakstā paustais viedoklis, ka apstrīdētās normas atbilst Konvencijas 6. panta pirmajai daļai, „jo personām, kurām nav pietiekamu līdzekļu, tiek nodrošināta bezmaksas juridiskā palīdzība civillietā”.

Ministru kabineta kārtējā ziņojumā „Par 1966. gada Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām izpildi Latvijas Republikā laikposmā no 1995. gada līdz 2002. gada 1. janvārim” atzīmēts, ka 2002. gada janvārī parakstīta vienošanās par projekta „Atbalsts tieslietu sistēmai Latvijā” īstenošanu; šā projekta ietvaros tikai iecerēts sākt dialogu ar privātajiem juridisko pakalpojumu sniedzējiem, lai nodrošinātu bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu mazaizsargātajiem Latvijas sabiedrības locekļiem [*sk. 2002. gada 29. oktobra Latvijas Vēstnesi nr. 156(2731)*].

2003. gada 10. februārī notikušajā Augstākās tiesas plēnumā Senāta Civillietu departamenta priekšsēdētājs Mārtiņš Dudelis kā problēmu tiesu sistēmā minēja to, ka ir daudz cilvēku, kuri nespēj sev apmaksāt advokāta pakalpojumus [*sk. Kāds bijis Augstākās tiesas pagājušā gada darbs // Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds, 18.02.2003. nr. 7(265)*].

Advokātu padome savā vēstulē Satversmes tiesai norāda, ka 2003. gadā iesniegumi par bezmaksas juridiskās palīdzības sniegšanu kasācijas instancē neesot apmierināti, jo valsts nenodrošina atlīdzību par advokāta darbu civillietās. Tieslietu ministrija vēstulē Satversmes tiesai atzina, ka nav pieprasījusi un valsts budžetā nav paredzēti līdzekļi mazturības tiesības baudošas personas civillietas vai administratīvās lietas vešanai (*sk. lietas 2.sēj., 99. – 100. lpp; 125. – 126. lpp.*).

2003. gada 15. maijā Valsts sekretāru sanāksmē tika izsludināta „Konceptija juridiskās palīdzības sistēmas izveidei Latvijā” (VSS-719) (turpmāk – Konceptija), kurā atzīts, ka **civiltiesību jomā „šobrīd nepastāv valsts uzturēta juridiskās palīdzības sistēma”, bet tas ir pretrunā ar Satversmē un Konvencijā garantētajām tiesībām.** Lai novērstu neatbilstību Satversmes un starptautisko tiesību normu prasībām, ir „jāizveido valsts finansēta juridiskās palīdzības sistēma civillietās”.

Šī nepieciešamība Konceptijā tiek pamatota ne vien ar Satversmes un Konvencijas normām, bet arī ar Eiropas Savienības Padomes direktīvas 2002/8/EK ieviešanu. Direktīva aptver visus civilprocesa aspektus (arī komercietības, darba tiesības, patērētāju tiesību aizsardzību) neatkarīgi no tā, kādā tiesas instancē lieta tiek izskatīta. Attiecīgā direktīva piešķir personām, kurām nav pietiekamu resursu, tiesības uz apmaksātu juridisko palīdzību (neatkarīgi no tā, vai tie ir Eiropas Savienības vai trešo valstu pilsoņi, kas likumīgi dzīvo dalībvalstī). Šī juridiskā palīdzība ietver arī advokāta pakalpojumus vai citas tādas personas pakalpojumus, kurai likums devis tiesības pārstāvēt puses tiesā. Ja netiktu izveidota visaptveroša civillietās sniedzamās juridiskās palīdzības sistēma, bet līdz 2004. gada novembrim tiktu ieviesta vienīgi direktīva, rastos situācija, kurā Latvijas iedzīvotāji savā valstī būtu diskriminēti salīdzinājumā ar citu Eiropas Savienības valstu iedzīvotājiem, kuriem šī juridiskā palīdzība tiks sniegta.

Tādējādi pašlaik **nav paredzēts finansējums, lai mazturības tiesības baudošām personām tiktu nodrošināts valsts apmaksāts advokāts šo personu civillietu un administratīvo lietu vešanai**, arī kasācijas instances tiesā.

6. Apstrīdētajās tiesību normās ietvertie ierobežojumi noteikti ar likumu, un tiem ir leģitīmi mērķi. Likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmo mērķu sasniegšanai, proti, nosakot obligāto advokāta pārstāvību kasācijas instancē, kopumā var nodrošināt kvalificētu juridisko pārstāvību un pienācīgu kasācijas instances darbību. Taču likumdevējam, nosakot obligātās pārstāvības principu, bija iespēja **paredzēt arī saudzējošākus līdzekļus** leģitīmo mērķu sasniegšanai. Turklāt likumdevēja noteiktie **ierobežojumi nav proporcionāli**, jo netiek nodrošināta valsts apmaksātā juridiskā palīdzība un apstrīdētās tiesību normas liedz personām pieeju tiesai. Tātad labums, ko iegūst sabiedrība, nav lielāks par indivīda tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto zaudējumu. Tiesiskā valstī tiesības ne tikai jādeklarē, bet arī ir jānodrošina to praktiska īstenošana. Taču spēkā esošais normatīvais regulējums

ir acīmredzami nepietiekams un nenodrošina Satversmes 92. pantā garantēto tiesību īstenošanu.

Tātad apstrīdētās tiesību normas neatbilst samērīguma principam un ir prettiesiskas.

Tā kā apstrīdētās tiesību normas neatbilst kādam no Satversmes pantiem, nav nepieciešams izvērtēt to atbilstību citiem Satversmes pantiem.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

Atzīt Civilprocesa likuma 82. panta piekto daļu un 453. panta otro daļu par neatbilstošu Satversmes 92. pantam un spēkā neesošu no 2003. gada 1. janvāra.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Satversmes tiesas sēdes priekšsēdētājs

A. Endziņš